

**ตรอกบ้านจีน อำเภอเมือง จังหวัดตากกับการจัดการพื้นที่
เพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรม**

Trok Baan Chin Tak Province Management for Art and Cultural Learning Center

จุฑารัตน์ ขำศิริ (Jutharut Khamsiri)* ดร.สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ (Dr. Suebsak Sanyakiatikun)**

บทคัดย่อ

ตรอกบ้านจีน อำเภอเมือง จังหวัดตาก เป็นพื้นที่ที่มีประวัติความเป็นมาและงานสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่และบอกเล่าเรื่องราวการค้าขายของจังหวัดตากได้เป็นอย่างดี การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการแผนการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชนย่านตรอกบ้านจีนของจังหวัดตากเพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการที่เหมาะสมให้ย่านตรอกบ้านจีนเป็นแหล่งเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรมที่สะท้อนเรื่องราวและวิถีชีวิต โดยจากการศึกษาพบว่า การทำให้ตรอกบ้านจีนเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่ดีแบบยั่งยืนและไม่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้น ต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนในการวางแผนและจัดรูปแบบของการพัฒนาพื้นที่ร่วมกัน การปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนและเยาวชนรุ่นใหม่ให้หันกลับมามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ รวมถึงการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน มามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่างๆในพื้นที่เพื่อให้ชุมชนตรอกบ้านจีนเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ทรงคุณค่าต่อไป

ABSTRACT

This thesis is study about the social, economic, historical, culture the situation and problems of the community in Trok Baan Chin to propose models and methods to manage to be a source of Art and Cultural Learning Center. The thesis study by the document, field and analyze the potential of cultural heritage and offered to manage Trok Baan Chin as a source of learning , art and culture. The study found the way to keep cultural sustainable and does not affect to the life of the community must rely on the cooperation of the community in the formulation plans and format of development areas, Raising awareness of the community and juvenile to turn back to take part in conservation and support from both the public and private sectors took part in the various activities in Trok Baan Chin as a learning invaluable in the future.

คำสำคัญ: ตรอกบ้านจีน แหล่งเรียนรู้

Key Words: Trok Baan Chin, Learning Center

* นักศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

** อาจารย์ ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทนำ

ชุมชนย่านตรอกบ้านจีน ถนนตากสิน ตำบลระแหง อำเภอเมือง จังหวัดตาก ถือเป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มีศักยภาพของชุมชนสูง ทั้งด้านมรดกทางวัฒนธรรม อันทรงคุณค่าในด้านงานสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย และเรือนร้านค้า วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และประเพณี พิธีกรรมที่ทรงคุณค่า ถือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญอีกหนึ่งแห่ง ที่สามารถพัฒนาและวางแผนการจัดการให้มีลักษณะเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศิลปะและวัฒนธรรมได้ต่อไปในอนาคต ทั้งนี้ต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนด วางแผนและจัดรูปแบบของการพัฒนาพื้นที่ร่วมกัน เพื่อการรักษาคุณค่าแบบแผนของงานสถาปัตยกรรมที่สำคัญภายในชุมชน รวมไปถึงการปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชน และเยาวชนรุ่นใหม่ให้หันกลับมามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สืบสานประเพณีพิธีกรรมอันมีค่าที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองให้ยั่งยืน นอกจากนี้ควรมีการระดม กำลังและความคิดของคนในชุมชนเข้ามาร่วมกันพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ตลอดจนขอรับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของภาครัฐและภาคเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่างๆในพื้นที่ เพื่อกระตุ้นให้เกิดความนำความสนใจและเรียกร้องให้ประชาชนในชุมชน และผู้ที่มีความสนใจ เข้ามาศึกษางานศิลปะและวัฒนธรรมประเพณีที่คั่งงามของชุมชนตรอกบ้านจีน อำเภอเมือง จังหวัดตากต่อไป

ย่านตรอกบ้านจีน เป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มีศักยภาพในทุกด้านทางการท่องเที่ยว ตั้งอยู่ที่ถนนตากสิน ตำบลระแหง พื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นชุมชนย่านการค้าขายที่เคยรุ่งเรืองมากแห่งหนึ่งบนเส้นทางแม่น้ำปิง ระหว่างเมืองลำปางกับเมืองบางกอก การตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนการค้าทางน้ำของย่านตรอกบ้านจีนเริ่มต้นขึ้นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา โดยมีกลุ่มคนอยู่หลายชาติหลายภาษาที่เข้ามาตั้งชุมชนแห่งนี้ แต่สำหรับกลุ่มชาวจีนที่ขึ้นมาค้าขายและรับจ้างทั่วไป

นั้นพบว่าเป็นกลุ่มคนที่สามารถขยายกิจการของพวกตนจนขยายใหญ่โตได้มากกว่ากลุ่มอื่นๆ

น.ณ ปากน้ำ (2535) ได้กล่าวในแบบแผนบ้านเรือนในสยาม เรือนไทย เรือนปั้นหยา เรือนมะนิลา เรือนขนมปังจิง ถึงการเลือกที่ตั้งอยู่อาศัยอย่างถาวรของชาวจีนได้สร้างเรือนพักอาศัยและอาคารพาณิชย์สำหรับใช้เป็นสถานที่ค้าขาย กระทั่งพัฒนาขึ้นเป็นตลาดและศูนย์กลางการค้าขายในแอ่งพื้นที่เมืองตากได้ในที่สุด ซึ่งชุมชนแห่งนี้มีการตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยสภาพกายภาพทั่วไปจะพบเห็นอาคารบ้านเรือนสมัยโบราณจำนวนหลายหลังหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นเรือนพื้นถิ่น เรือนไทยภาคกลาง เรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้าแบบผสมผสานที่เรียกว่า “ศิลปะแบบชิโน-โปรตุเกส” ซึ่งเป็นกลุ่มอาคารทรงตึกแบบเก่าเช่นเดียวกับถนนสายการค้าของเมืองพังงา กระบี่ ถลางและเขวราช นอกจากนี้ ศรีศักร (2545) ได้ให้ความเห็นในเรือนไทย บ้านไทย ถึงเรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้าแบบจีน ที่มีรูปแบบพัฒนาการมาจากห้องแถวที่สามารถเปิดด้านหน้าของเรือนออกมาเพื่อจำหน่ายสินค้า ที่ก่ออิฐขึ้นมาเป็นห้อง โดยเป็นใช้วัสดุก่อสร้างตามแบบคนจีน ที่ไม่เคยปรากฏในประเทศไทยมาก่อน ทั้งนี้เห็นได้ว่า อาคารส่วนใหญ่ในชุมชนแห่งนี้ยังคงมีการอยู่อาศัยและใช้ประกอบกิจการต่างๆ อยู่ด้วย ซึ่งทำให้เห็นถึงสภาพการดำรงวิถีชีวิตของผู้คนในย่านตรอกบ้านจีนที่มีมาอย่างไม่ว่าขาดสาย ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ยังคงถือปฏิบัติร่วมกันต่อมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นย่านตรอกบ้านจีนจึงเป็นชุมชนโบราณแห่งหนึ่งที่สำคัญด้วยมีประวัติศาสตร์ความเป็นมา สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ มรดกทางศิลปะและวัฒนธรรม ควรค่าแก่การศึกษา การอนุรักษ์ และดำเนินการให้เกิดการเรียนรู้ของท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาย่านตรอกบ้านจีนข้างต้นยังคงอยู่ในระยะเริ่มต้นซึ่งชุมชนยังต้องการให้เกิดความต่อเนื่องและความยั่งยืนในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ จึงมีแนวคิดสำหรับแผนการจัดการ

มรดกทางวัฒนธรรมในระยะยาวไว้ด้วย คือ การสร้างชุมชนแห่งนี้ให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงอนุรักษ์ทางวัฒนธรรม อันประกอบไปด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชน อาหารพื้นบ้าน ห้างสมุดและสารสนเทศ และลานวัฒนธรรมจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง ก่อปรกัยังต้องการความร่วมมือจากภาคส่วนอื่นๆ ให้ความช่วยเหลือในด้านการศึกษาและการจัดการอย่างเป็นระบบ เนื่องจากศักยภาพของคนในชุมชนยังคงขาดความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวอยู่บ้าง และยังประสบกับปัญหาที่เกิดจากการดำเนินแผนการดังกล่าวมาแล้ว เช่น สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นใหม่ก่อให้เกิดความแตกต่างจากงานสถาปัตยกรรมอันเป็นเอกลักษณ์เดิม ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การจัดการพื้นที่ถนนคนเดินรูปแบบกิจกรรมต่างๆเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมที่ไม่เป็นระบบ การกำหนดแนวทางในการทำให้เป็นแหล่งความรู้ทางวัฒนธรรม เป็นต้น

จากสภาพปัญหาการดำเนินงานข้างต้นจึงเป็นที่มาของการศึกษาเรื่อง “การจัดการพื้นที่ย่านตรอกบ้านจิ้น อำเภอเมือง จังหวัดตากเพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรม” โดยมุ่งหวังจะทำการศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ มรดกทางศิลปะและวัฒนธรรม ตลอดจนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและสภาพปัญหาของการจัดการพื้นที่ในย่านตรอกบ้านจิ้น อำเภอเมือง จังหวัดตาก เพื่อให้ได้แนวทางในการจัดการองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนแห่งนี้ โดยเฉพาะงานศิลปะและวัฒนธรรมของพื้นที่นั้นจะนำไปสู่กระบวนการและวิธีการจัดการย่านตรอกบ้านจิ้น ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางศิลปะและวัฒนธรรมของชุมชนและสังคมภายนอกเป็นที่คาดหวังว่าผลการศึกษานี้จะนำไปสู่การเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรมของชุมชนย่านตรอกบ้านจิ้นอย่างเป็นรูปธรรม สามารถดำเนินงานด้านการฟื้นฟูอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถสร้างความภาคภูมิใจให้กับชาวชุมชนย่านตรอกบ้านจิ้น อำเภอเมือง จังหวัดตากต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา สังคม และเศรษฐกิจ ตลอดจนศักยภาพของชุมชนย่านตรอกบ้านจิ้นถนนตากสิน ตำบลระแหง อำเภอเมือง จังหวัดตาก
2. เพื่อศึกษาคุณค่าและสภาพปัญหาของมรดกทางศิลปะและวัฒนธรรมของชุมชนย่านตรอกบ้านจิ้น ตลอดจนแผนการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชนย่านตรอกบ้านจิ้นของจังหวัดตาก
3. เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการที่เหมาะสมให้ย่านตรอกบ้านจิ้นเป็นแหล่งเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรมที่สะท้อนเรื่องราวและวิถีชีวิตของเมืองตาก อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

วิธีการวิจัย

- 1).รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)
- 2). ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรของการศึกษานี้ คือ ประชาชนภายในชุมชนตรอกบ้านจิ้น

กลุ่มตัวอย่างและวิธีการคัดเลือกตัวอย่าง คือ เจ้าหน้าที่และประชาชนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแผนพัฒนาชุมชนตรอกบ้านจิ้นในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาทั้งในส่วนของการภาครัฐและเอกชนรวมไปถึงคนในชุมชน จำนวน 50 คน โดยการสุ่มแบบจงใจ (Purposive Sampling)
- 3). เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือในการเก็บและรวบรวมข้อมูล คือ

 - 3.1) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง สัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นบริบทในด้านต่างๆ

ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ลักษณะทางสังคม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และปัญหาต่างๆ ของแผนพัฒนาชุมชนตรอกบ้านจีนในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา

3.2) การสังเกตการณ์ ซึ่งจะเป็นการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม คนในชุมชนตรอกบ้านจีน

3.3) แบบสอบถาม เพื่อสอบถามความคิดเห็น แนวคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่แหล่งเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรมชุมชนจากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการทางวัฒนธรรม

4). การเก็บข้อมูล

4.1). การเก็บข้อมูลภาคเอกสาร ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ (Document Study) จากห้องสมุดและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน/ย่าน ตรอกบ้านจีน รวมไปถึงประวัติศาสตร์ของชุมชนและจังหวัดตาก

4.2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม(Field Study) เพื่อศึกษาในรายละเอียดของบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตรอกบ้านจีน ตลอดจนแผนการพัฒนาชุมชน และปัญหาของการจัดการที่ผ่านมาในทุกกิจกรรม

5). การวิเคราะห์และแปลความ

นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลทั้งภาคเอกสารและภาคสนาม ทำการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงรูปแบบการพัฒนาชุมชนที่ผ่านมาและปัญหาของการจัดการชุมชน ซึ่งข้อมูลดังกล่าวจะนำไปสู่การจัดการพื้นที่เพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรมชุมชน พร้อมนำเสนอให้กับชุมชนได้รับรู้ และปฏิบัติร่วมกันให้ประสบผลสำเร็จและบรรลุเป้าหมาย

ผลการวิจัย

ชุมชนตรอกบ้านจีน ถือเป็นชุมชนหนึ่งในจังหวัดตาก ที่มีศักยภาพด้านทรัพยากรทางการท่องเที่ยวและสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของจังหวัดได้ ซึ่งระยะเวลาที่ผ่านมา มีการพัฒนาชุมชนทั้งในส่วนของเอกชนและทางหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น วัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมจังหวัด ซึ่งก็สามารถสร้างและปลูกกระแสความสำคัญของตรอกบ้านจีนขึ้นมาได้ในระดับหนึ่ง

การพัฒนาย่านตรอกบ้านจีนที่ผ่านมาแล้วนี้ ยังถือว่าอยู่ในระยะเริ่มต้น ซึ่งคนในชุมชนเองยังคงต้องการให้เกิดความต่อเนื่องและความยั่งยืน ในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนไว้ โดยเฉพาะรูปแบบงานสถาปัตยกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่และประเพณีที่สำคัญ จึงมีแนวคิดสำหรับแผนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในระยะยาวให้กับชุมชน จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในชุมชนได้มีการนำเสนอรูปแบบการสร้างชุมชนแห่งนี้ให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมร่วมกับชุมชน รวมถึงความต้องการของชุมชนอันประกอบไปด้วย ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน อาหารพื้นบ้าน ห้องสมุดและสารสนเทศ และลานวัฒนธรรมจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง ก่อปรกัยังต้องการความร่วมมือจากภาคส่วนอื่นๆ ที่สามารถให้ความช่วยเหลือในด้านการศึกษาและการจัดการอย่างเป็นระบบ เนื่องจากที่ผ่านมาเกิดการพัฒนาชุมชนแบบไร้กรอบทิศทางที่แน่ชัด ซึ่งอาจจะทำให้เอกลักษณ์ของชุมชนหายและเปลี่ยนไปตามสภาพการณ์ปัจจุบัน

อนึ่ง ในระยะเวลาที่ผ่านมาหน่วยงานราชการหรือบุคคลภายนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมและร่วมสนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนาชุมชนตรอกบ้านจีน ได้มีการสำรวจและรวบรวมข้อมูลด้านมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนไว้บ้างแล้ว ซึ่งเป็นผลดีกับชุมชนเป็นอย่างมาก แต่กระบวนการบางอย่างอาจจะทำให้กระบวนการวิถีชีวิตความเป็นอยู่

แบบดั้งเดิมได้เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงการที่สภาพชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ทำให้บางครั้งการอนุรักษ์รักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเดิมๆเป็นไปได้ยาก อาจส่งผลให้รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมที่สำคัญๆ เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และรับรู้ถึงคุณค่าความสำคัญของมรดกวัฒนธรรม ภายในชุมชนตนเองนั้น ทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์ชุมชน งานสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ จะทำให้มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้อยู่คู่กับชุมชนไปได้ในยุคปัจจุบัน

หลังจากเกิดกระบวนการศึกษาวิจัย รวมถึงให้ความสำคัญกับตรอกบ้านจีนจากหน่วยงานในหลายภาคส่วน การให้ความรู้กับชาวชุมชน โดยคณะทำงานกลุ่มทำให้คนในชุมชนตื่นตัว หันมาสนใจและรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของชุมชนมากยิ่งขึ้น ดังเช่น กรณีของการหันมาซ่อมบ้าน สร้างเรือนโบราณให้กลับมามีชีวิตอีกครั้งของตระกูลโสภณโณคร การปรับปรุงอาคารโบราณให้มีสภาพการใช้งานมากขึ้น การหันมาซื้อพื้นที่ทำนุบำรุงประจักษ์อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว รวมถึงการสร้างกิจกรรมถนนคนเดิน กิจกรรมดังกล่าวเป็นตัวอย่างที่ดีอีกหนึ่งส่วน ในการที่จะสามารถสร้างและออกแบบร่วมกับชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนบ้านจีน ของจังหวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สิ่งที่น่าสนใจอีกประเด็น หนึ่ง คือการที่ภายในชุมชนมีศูนย์ดำเนินการ ประสานงานกับกลุ่มต่างๆ(อาคารพรรคประชาธิปัตย์) ซึ่งถือเป็นผลดีของคนในชุมชนที่มีพื้นที่เป็นศูนย์กลาง ใช้ในการประสานงาน และบูรณาการด้านต่างๆ ให้กับคนในชุมชน จากการลงพื้นที่ทำให้เห็นความพยายามของคนในชุมชนกลุ่มหนึ่งที่มีส่วนผลักดันให้เกิดโครงการและกิจกรรมต่างๆ ซึ่งในกรณีดังกล่าวความพร้อมที่จะนำไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนตรอก บ้านจีนนั้น สามารถกระตุ้นและจัดวางรูปแบบไปด้วยกันกับคนในชุมชนได้

ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงเสนอรูปแบบของการจัดการพื้นที่ย่านตรอกบ้านจีน อำเภอเมือง จังหวัด

ตากเพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรม ดังนี้

1. การจัดการแหล่งเรียนรู้ทางศิลปะและวัฒนธรรม จะดำเนินต่อไปในยุคปัจจุบันได้นั้น จะต้องมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์ชุมชน งานสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า ประเพณีวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนด วางแผน และจัดรูปแบบของการจัดการเพื่อให้การจัดการแหล่งเรียนรู้ทางศิลปะและวัฒนธรรมนั้นประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ต้องดึงเอาบุคลากรครูจากโรงเรียนในเขตพื้นที่ดังกล่าว ลงมาช่วยกันวางแผนรูปแบบการจัดการเรียนการสอน ที่สอดคล้องหลักสูตรด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อเยาวชนในจังหวัดตากจะได้เรียนรู้ข้อมูลด้านวัฒนธรรมชุมชนได้อีกแห่งหนึ่ง
2. การปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนและเยาวชนรุ่นใหม่ให้หันกลับมามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ รักษาและสืบสานวัฒนธรรมอันมีค่าที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองให้ยั่งยืน
3. ควรมีการนำเสนอรูปแบบการจัดการแหล่งเรียนรู้ทางศิลปะและวัฒนธรรมให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพการณ์ยุคปัจจุบัน โดยยึดเอาความต้องการและศักยภาพของคนในชุมชนเป็นหลักสำคัญ รวมถึงการดึงเอาครู อาจารย์ ของโรงเรียนในเขตพื้นที่ที่มีความสนใจด้านศิลปะและวัฒนธรรมชุมชน มาร่วมกันสร้างแหล่งเรียนรู้เพื่อรองรับการเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่ง

4. ให้ชุมชนร่วมกันเขียนโครงการขอรับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้านวัฒนธรรม ในการจัดทำกิจกรรมการเรียนรู้ด้านต่างๆ และให้กลุ่มคน นักวิชาการภายนอก เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเสริมขึ้นมาภายในชุมชน เพื่อกระตุ้นให้เกิดความน่าสนใจและเรียกร้องให้ประชาชนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงได้เข้ามาเรียนรู้ทางศิลปะและวัฒนธรรมต่อไป

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

โดยสรุป การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรม เพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรมนั้น จะต้องทราบถึงศักยภาพของชุมชนนั้นๆ ก่อน ทั้งศักยภาพของแหล่งวัฒนธรรมและศักยภาพของคนในชุมชนนั้นๆว่าสามารถเปิดรับการเปลี่ยนแปลง และการเรียนรู้ใหม่ๆ รวมถึงความต้องการของคนในชุมชนว่ามีความต้องการมากน้อยเพียงใด กับสิ่งที่เราอยากให้เกิด สิ่งเหล่านี้ถือเป็นสิ่งสำคัญในการทำความเข้าใจเพื่อให้เกิดการเชื่อมต่อและสื่อสารระหว่างเจ้าของพื้นที่และคนภายนอกที่เข้าไปศึกษา อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ เราต้องเคารพสิทธิของการเป็นเจ้าของพื้นที่ เจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆ ซึ่งในกรณีดังกล่าวจะหมายถึงสิทธิการเป็นเจ้าของบ้านเรือน ที่เจ้าของสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ตามความต้องการ ซึ่งตราบไคที่ยังไม่มีเทศบัญญัติว่าด้วยเรื่องรูปแบบเรือนย่านตรอกบ้านจีนแล้ว ก็เป็นการบังคับได้ยาก รวมถึงการที่บ้านเรือนที่ยังคงต้องพักอาศัยและทำกิจกรรมประจำวัน ดังนั้นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงก็ต้องขึ้นอยู่กับความสะดวกสบายของเจ้าบ้าน ซึ่งถ้ามองอีกมุม ก็คือ

เป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมที่มีชีวิต มีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสวัฒนธรรมตลอดมา

ในส่วนของหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของภาครัฐและเอกชน ก็มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นและเสนอแนวคิดหลัก ในการนำเสนอรูปแบบความเป็นไปให้กับชุมชน รวมทั้งงบประมาณในการปรับปรุงและพัฒนา ซึ่งในส่วนนี้การเข้ามาของเงินนั้น หากเข้ามาในรูปแบบของระบบนายทุน จะทำให้คนในชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนา รวมไปถึงระบบเงินทุนจะไปกีดกีดร่อนระบบชุมชนให้เสียหาย ซึ่งทั้งนี้การจัดการเงินในการพัฒนาชุมชน ควรมอบให้กับประชาชนชุมชน หรือผู้นำเพื่อให้ชุมชนไปตกลงและประสานงานกันตามระบบชุมชนแบบเดิม นอกจากนั้นแล้วหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชนหรือบุคคลภายนอกชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมและร่วมสนับสนุนการจัดกิจกรรมต่างๆ ด้วยความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชน และการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ บางครั้งอาจจะเข้ามาด้วยเป้าประสงค์โดยมุ่งเน้นผลลัพธ์ของงานวิจัยเป็นหลัก จนอาจจะทำให้รูปแบบวัฒนธรรมชุมชนแบบดั้งเดิมผิดเพี้ยนไป ซึ่งถ้าปล่อยทิ้งไว้นานไป โดยไม่มีการทำความเข้าใจและรวบรวมองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมเดิมไว้ ในอนาคตองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมดังกล่าวอาจจะผิดเพี้ยนเปลี่ยนแปลงไปโดยที่ชุมชนเกิดความคุ้นชิน รวมถึงการจัดกิจกรรมภายในชุมชนแต่ละครั้งนั้น จะมีนักวิชาการเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งอาจจะทำให้ชาวบ้านในชุมชน ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และคิดว่าตนเอง(ชาวบ้าน) ไม่มีความรู้เท่านักวิชาการ เนื่องจากขาดความรู้และความเข้าใจ ซึ่งในการจัดการวัฒนธรรมในลักษณะนี้ต้องอาศัยทั้งสองส่วน คือภาคส่วนของนักวิชาการและส่วนของคนในชุมชน ทำความ

เข้าใจและนำเสนอรูปแบบพร้อมกันด้วยความเข้าใจร่วมกัน

การจัดการพื้นที่ย่านตรอกบ้านจีน เพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรมศูนย์การเรียนรู้ของคนในพื้นที่และนักท่องเที่ยวให้ได้มีประสิทธิภาพนั้น สิ่งสำคัญที่สุดคือการลงมาและเข้าร่วมการจัดกิจกรรมด้านต่างๆ ของคนในพื้นที่เพราะถือเป็นบุคคลที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้น ไข่และสร้างมรดกวัฒนธรรมดังกล่าว ดังนั้นแนวทางการจัดการพื้นที่ย่านตรอกบ้านจีน เพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรมศูนย์การเรียนรู้ต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนเข้าร่วมในการจัดรูปแบบ เพื่อให้ได้แบบแผนของการพัฒนาพื้นที่ที่คนในชุมชนร่วมกันในการกำหนดรูปแบบและพอใจในการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ที่มีความสมบูรณ์ต่อไปในอนาคต

ด้านนโยบายการบริหารงานวัฒนธรรมในส่วนของหน่วยงานราชการ(จังหวัด) ก็มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนกลไกของวัฒนธรรมชุมชนตรอกบ้านจีนเช่นกัน เมื่อผู้นำระดับจังหวัดได้ให้ความสำคัญและเล็งเห็นคุณประโยชน์ในการปรับใช้วัฒนธรรมดังกล่าวให้เกิดความคุ้มค่า กลุ่มคนปฏิบัติงาน หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงคนในชุมชนจะเกิดแรงร่วม และเกิดการผลักดันในหลายๆ โครงการให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แต่กิจกรรมดังกล่าวนี้เชื่อว่าจะถูกกระตุ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสาเหตุมาจากการปรับย้าย โอนถ่ายข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในแต่ละปี ทำให้ในหลายโครงการขาดช่วงและแรงผลักดัน บางครั้งกิจกรรมต่างๆ ที่ได้ดำเนินมาในยุคสมัยหนึ่ง ก็หายไปจากชุมชนในสมัยต่อมา

ส่วนการปลูกฝังจิตสำนึกเยาวชนรุ่นใหม่ในชุมชน ให้หันกลับมาสนใจมรดกทางศิลปะและ

วัฒนธรรม รวมถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเรียนรู้ดังกล่าว นั้น ควรต้องหากิจกรรมใหม่ๆ มารองรับ เพื่อเป็นการสร้างพื้นที่ให้กับเยาวชนกลุ่มดังกล่าว ให้คนเหล่านี้รู้สึกว่าเขาได้เป็นส่วนหนึ่งและสามารถมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมดังกล่าว สิ่งเหล่านี้จะสามารถดึงดูดและในขณะเดียวกันจะทำให้เด็กในชุมชนซึมซับ ในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมภายในชุมชนตน ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนให้ความสำคัญและร่วมกันอนุรักษ์รักษากลับขึ้นมาอีกครั้งให้กับชุมชน เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า ที่สามารถสร้างความความรู้ ความเข้าใจ และสร้างศูนย์รวมใจ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ให้กับคนในชุมชนในสังคมยุคปัจจุบัน

ดังนั้นแนวทางการจัดการพื้นที่ตรอกบ้านจีน เพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรมชุมชนนั้น จึงต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนเข้าร่วมในการจัดรูปแบบ เพื่อให้ได้แบบแผนของการจัดการพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่คนในชุมชนร่วมกันในการกำหนดรูปแบบและพอใจในการสร้างแหล่งเรียนรู้ ซึ่งต้องมีขั้นตอนในการดำเนินการในการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาอภิญา (2544) ที่ได้นำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า ชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอน ตั้งแต่การริเริ่มการค้นข้อมูลของชุมชน ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นจากการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนที่ผ่านมา การร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการและร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการในรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ทางศิลปะและวัฒนธรรมที่ชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์วิธีการ แนวทางการดำเนินงานฟื้นฟูพื้นที่ทางวัฒนธรรม รวมถึงทรัพยากรคน และบุคลากรที่จะเข้าร่วมกิจกรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่มีความสมบูรณ์ต่อไปในอนาคต

รวมไปถึงการปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนและเยาวชนรุ่นใหม่ให้หันกลับมามีส่วนร่วมอนุรักษ์ สืบสานประเพณี พิธีกรรมอันมีค่าที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง ซึ่งตรงกับแนวคิดของอกิน (2547) ที่ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นหมายความว่า ให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ที่ทำทุกอย่าง ไม่ใช่ให้เรากำหนดไปแล้วมาให้ประชาชนเข้าร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่จะคิดขึ้นมา ทั้งนี้เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชน คือการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการและควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม ในการมีส่วนร่วม ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง

จากการศึกษาพื้นที่วัฒนธรรมชุมชนตรอกบ้านจันทน์ เพื่อการจัดการให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรม ทำให้เห็นและรับรู้ถึงระบบการมีส่วนร่วมของชุมชนย่านการค้าของชาวจีน ที่ได้ดำเนินมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งการแสดงออกซึ่งมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร ก่อเกิดความสัมพันธ์ ร่วมแรงร่วมใจกันของคนทุกเพศ ทุกวัย ในชุมชน ก่อเกิดความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ จนสามารถสร้างมิติทางสังคม ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ร่วมกันในกิจกรรมต่างๆ ที่ทั้งคนภายใน และคนภายนอกได้ร่วมกันสร้างขึ้นมา ทำให้เกิดการเชื่อมโยงหล่อหลอมจิตใจของคนในชุมชนตรอกบ้านจันทน์ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นเหมือนการสร้างสายใยความผูกพันของคนในชุมชน ให้ก่อเกิดความรักและหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนร่วมกัน ถือเป็นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งเป็นไปตามโคเฮนและออฟฮอฟ (1981) ที่ได้ให้ความหมายไว้อย่างสมบูรณ์

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษานี้สำเร็จลงได้อย่างสมบูรณ์ด้วยความกรุณา และความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจาก ศ.เกียรติคุณสุรพล คำรหัสกุล ที่ได้แนะนำและให้ข้อคิดอันทรงคุณค่าในการทำการศึกษาครั้งนี้ ขอขอบพระคุณ ดร. สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้แง่คิดและแนวทางในการศึกษามาโดยตลอด ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องในการทำวิทยานิพนธ์ ตั้งแต่ต้นจนสำเร็จตรวจสอบขอขอบพระคุณ คุณหญิงทิพาพร สติปริษา เป็นประธานชมรม “ตรอกบ้านจันทน์” ที่เป็นแรงหลักสำคัญในการดูแลรักษา พื้นฟูและซ่อมแซมงานสถาปัตยกรรมภายในชุมชนให้กลับมามีชีวิตชีวา รวมถึงบริษัทสถาปนิกสุขจำกัด ร่วมกับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง โดยอาจารย์ ปุณณ ขวัญสุวรรณ ที่เข้ามาทำการสำรวจเก็บข้อมูลคุณค่าและองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์ของชุมชนและสถาปัตยกรรม ทำเป็นแผนอนุรักษ์และฟื้นฟูตรอกบ้านจันทน์ ขอขอบคุณชาวชุมชนตรอกบ้านจันทน์ที่มีส่วนร่วมระบุปัญหา เพื่อรักษาไว้ซึ่งชุมชนที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และเป็นชุมชนที่มีความน่าอยู่อย่างยั่งยืน อันนำไปสู่รูปแบบการจัดการแหล่งเรียนรู้ นอกจากนี้ยังได้รับการร่วมมือและสนับสนุนต่อเนื่องทั้งจากภาครัฐ เอกชน รวมถึงสมาคมองค์กรต่างๆ ได้แก่ จังหวัดตาก, เทศบาลเมืองตาก, วัฒนธรรมจังหวัด, มูลนิธิสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, ในการให้ข้อมูลการอนุรักษ์และพัฒนาตรอกบ้านจันทน์มาโดยตลอด

เอกสารอ้างอิง

- น.ณ ปากน้ำ. 2535. แบบแผนบ้านเรือนในสยาม เรือนไทย เรือนปั้นหยา เรือนมะนิลา เรือนขนมปังจิง. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2545. เรือนไทย บ้านไทย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

อกิน รพีพัฒน์. 2547. การมีส่วนร่วมของประชาชนใน

งานพัฒนา. กรุงเทพฯ : ศูนย์การศึกษา

นโยบายสาธารณะสุข.

อภิญญา กังสนารักษ์. 2544. รูปแบบการบริหารแบบมี

ส่วนร่วมในองค์กรที่มีประสิทธิผลระดับคณะ

ของสถาบันอุดมศึกษา. กรุงเทพฯ :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Cohen , J.M. and Uphoff. 1981. N.T. Rural

Development Participation : Concept and

Measures for Project Design Implementation

and Evaluation. Rural Development

Committee Center for International Studies ,

Cornell University.